

Αθησαύριστα κείμενα του Εμμανουήλ Ροΐδη

Σατιρικά και κριτικά «επικαιρογραφήματα» του μεγάλου πεζογράφου στην εφημερίδα «Ραμπαγός», στα χρόνια 1882-1885

Του ΠΑΝΤΕΛΗ ΜΠΟΥΚΑΛΑ

Εμμανουήλ Ροΐδης: «Αθησαύριστα κείμενα (1882-1885)». Φιλολογική επιμέλεια: Παν. Μουλλάς. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2005, σελ. 375.

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ «Ο μακαρίτης Μωύσης βεβαίοι μιάς μονοουίν δια του λόγου της τιμής του, ότι η λεωβία εξ όλης εργασθείς ημέρας, την εβδόμη μόνον ανεπαύθη, μετά την εγχείρησιν τουτέστιν εις τον υπεβαλεν τον βιάκα πρώην προπάτορα και εξ ης ως εκλεκτών εξήλθεν φιλίε τον προς μεγάλην του διαβόλου κάρην η θεσποινίς βεβαίως τότε Ένα. Τι έποίηε την νύκτα ο Δημισιργός; δεν σαφηνίζει δυστυχώς ο πονηρός ιστορικός, αλλά ότι δεν ήτο δυνατόν να εργασθί άνευ τεχνικού φωτός, είναι σχεδόν βέβαιοι. Οπωσδήποτε, εάν μόνος ών και μη δυνάμενος επομένως ν' ασκολληθί ως ο σοφίσιμος Ζεϋς, εκόρευε, βαλς, πόλκαν ή μαζούρκαν, αδιάφορον, επί τη επιτυχία της δημιουργίας των σκοροδών, των φθειρών, των μυιών, μωών ή ημιώνων, βεβαίως θα είκεν κρείαν αναπαύσεως την δευτέραν ημέραν... Λοιπόν».

Λοιπόν, πρόκειται για διαγωγή, διαγυγέστατο Ροΐδη, σκαπτικό και φιλοπαλιμονα, ελευθερόστομο και ελευθερόφρων, λογοπαίκτη και εμπαικτη. Αν όντως ισχύει αυτό που λέγεται από παλιά, «εξ όνυκος τον λέοντα», τότε δικαιούμαστε να πούμε κι ένα παραπλήσιο, μένοντας πάντοτε εντός του ζωικού βασιλείου: «εξ όνυκος τον λύγκα». Και ακριβώς με το ψευδώνυμο «Λυγέ», οξυδερκής δηλαδή (το «ξέρκομαι» μια φορά κι έναν καιρό σήμαινε ότι βλέπω πολύ καλά), υπογράφει ο Εμμανουήλ Ροΐδης το κείμενό του «Ο Χορός των Ανατόρων (III)», απ' όπου αποσπώστηκε η εισαγωγική παράγραφος που παρατέθηκε λίγο παραπάνω, μια παράγραφος στην οποία συμπυκνώνονται τα γνωρίσματα της γραφής ενός

σπουδαίου τεχνίτη και «αιρετικού» αμφισβητία. Αιλουροειδές είναι ο λύγκα, «διακρινόμενος διά την οξυδερκειάν του» όπως γράφουν τα παλιά λεξικά (ενώ ένα από τα καινούργια καταγράφει περιέργως ως κύριο γνώρισμά του την «οξεία ακολή»). «Φορέας» του λαμπρού ονόματος και των ιδιοτήτων του υπήρξε, πριν από τον ψευδωνυμογράφο Ροΐδη, ο ήρωας Λυγκέας, που τον κάλεσαν στην Αργοναυτική εκστρατεία ακριβώς λόγω του καρίσματός του, της κανονιότητάς του δηλαδή να βλέπει ακόμα και μέσα από μια σανίδα βελανιδιάς.

Το πώς και το γιατί ένας λογοτέχνης ή γενικότερα ένας καλλιτέχνης διαλέγει το ή τα ψευδώνυμά του, το πώς και το γιατί κερματίζει (ή μάλλον πολλαπλασιάζει) τον εαυτό του σε «ετερώνυμα», όπως έπραξε ο Πορτογάλος ποιητής Φερνάντο Πεσόα, είναι ολόκληρη ιστορία, καθόλου αδιάφορη, όποια «σκαλή» προσέγγισης και ερμηνείας των καλλιτεχνικών έργων κι αν ακολουθήσουμε. Ο δημιουργός, αυτονομαζόμενος (πότε με μετριοφροσύνη και πότε με όϊση), αυτοσκηνοθετείται ταυτόχρονα πάνω σε μια σκηνή που την ορίζει ο ίδιος και μόνο: κρύπτεται για να φανερώσει οξύτερες τις λέξεις του ή απλώς για να διασκεδάσει. Και μέσα από το «ψευδο» της ψευδωνυμίας είναι πιθανό να οδηγηθεί ακόμα πιο κοντά στην αυθεντικότητα του, στην κυριολεξία.

Η ανωνυμία και η ψευδωνυμία είναι γερή έδρα της ελευθερίας, και ο Ροΐδης, συστηματικός σχολιαστής της επικαιρότητας και των κοινωνικών ή πολιτικών δραμένων και αμείλικτος κλειαστής προσώπων, συρμών και συμπεριφορών, δεν θα μπορούσε να αφήσει α-

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης, ένας σκαπτικός, φιλοπαλιμών, ελευθερόστομος και ελευθερόφρων λογοπαίκτης και εμπαικτης.

νεκμετάλλευτη αυτή τη δυνατότητα. Κι όχι από φόβο βέβαια, γιατί ουδενποτε δίστασε να πει τη γνώμη του, όσο οικληρή κι αν ήταν, αλλά για την απόλαυση που θα μπορούσε να του προσφέρει η πολυφωνική διατύπωση των απόψεών του, η ανάπτυξη του λόγου του από μια φασματική ομάδα ομοειδεών του. Ένας

«οκληρός» ήθελε να είναι ο διαφωτιστικός καταγωγής Ροΐδης, ένα ταιμπούρι ή ένα δαιμόνιο σαν το σικρατικό εκείνο. Για τούτο και ανάμεσα στα τόσα ψευδώνυμά του (τριάντα τρία του αποδίδει ο Κυριάκος Ντελόπουλος στο σπουδαίο έργο του «Νεοελληνικά φιλολογικά ψευδώνυμα») υπάρχουν κάμποσα που συναρτούν το εσώτερο νόημά τους με το όνομα είτε κάποιου δαίμονα είτε κάποιου μέλους του ζωικού βασιλείου. Εκτός από «Λυγέ», λοιπόν, ο Ροΐδης, ο σεσημασμένος «Θεοτούμης», υπήρξε και «Σφάκα» και «Κουνούπης», αλλά και «Κεντρής» (για να μην ξεχάσουμε φυσικά και τις ερεθιστικές «Σκνίπες» του). Και βεβαίως υπήρξε «Λομοβαίος», δαιμόνιο πονηρόν της Παλαιάς Διαθήκης («πρώτη και διαρκέστερη μετενσάρκωση του Ροΐδη», όπως σημειώνει ο Παν. Μουλλάς), αλλά και «Λούσιφερ», Εωσφόρος δηλαδή.

Εκτιμώντας τον «εωσφορικό» κάλαμον του φίλου Lucifer, ο Κλεάνθης Τριανταφύλλος-Ραμπαγός ζήτησε από τον πεζογράφο να συνεργαστεί με τη φημισμένη πλέον πολιτικοσατιρική εφημερίδα «Ραμπαγός», μολοντί οι πολιτικές τους απόψεις δεν συνέπιπταν πάντοτε. «Ριζοσπαστικό στο σύνολό του, το ιδεολογικοπολιτικό φάσμα του «Ραμπαγός» είναι ευρύ», υπογραμμίζει ο Παν. Μουλλάς, καθηγητής του Αριστοτελείου Θεσσαλονίκης, Προεγγόμενα του τόμου, στις σελίδες του οποίου φιλοξενούνται αθησαύριστα κείμενα του Ροΐδη, δημοσιευμένα στην εν λόγω εφημερίδα στα χρόνια 1882-1885: φάσμα αντιμνηναρχικό κατά κύριο λόγο, αλλά και πατριωτικό-αυτρωτικό και αντικληρικό και λαϊκιστικό με αναρχίζουσες και σοσιαλίζουσες στάσεις».

Με τα ενδελεχώς φροντισμένα κείμενα του τόμου αυτού, μοιρασμένα σε δύο μέρη, συμπληρώνονται με τον γευστικότερο θα έλεγα τρόπο τα «Απαντα» του Ροΐδη, όπως τα συνέταξε και μας τα προσέφερε χρόνια πριν ο Άλκις Αγγέλου (στις εκδόσεις Έρμης), ο οποίος βέβαια επέμενε πάντοτε ο χαρακτηρισμός «Απαντα» είναι μάλλον υπερβολικός όσον αφορά το διάσπαρτο, πολυώνυμο δημοσιευμένο έργο του Συριανού λογοτέχνη. Και με κείμενα αυτά (το πρώτο μέρος του βιβλίου καταλαμβάνεται από μια εκτενέστατη χαριτωμένη «κοινωνική μελέτη»-νουβέλα, υπό τον τίτλο «Ο σύζυγος το μανθάνει τελευταίος», και ακολουθούν 23 «ρεπορτάζ» τυπικά του ροϊδικού ύφους), αποδεικνύεται πόσο έξω είχαν πέσει όσοι χαρακτήριζαν ολιγογράφο και «δυστοκο» τον συγγραφέα, από τον Κωστή Παλαμά και τον Γεώργιο Σουρή («Και ο Ροΐδης, Φασουλά, προ αμετρήτων χρόνων, / την Πάπισσαν την ύποπτον συνέγραψε και μόνον») έως τον Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο.

«Καρτ ποστάλ» από την πολιτική και κοσμική ζωή των Αθηνών στα τέλη του 19ου αιώνα είναι τα εφημεριογραφήματα του τόμου (αίφνης εδώ ο συγγραφέας εκδηλώνεται αντιρκομπικός παρά τις αγαθές σχέσεις του με τον Χαρίλαο Τρικούπη). Τα περισσότερα γράφθηκαν «εν θερμώ» για τις ανάγκες της εφημερίδας που τα φιλοξενούσε, και θα πρέπει οπωσδήποτε να εκτιμήσουμε πόσο τα επηρέασε, πολιτικά ή λογοτεχνικά, ο υποχρεωτικός τους χαρακτήρας. Έχουν το βάθος του όμωσ οι καρτ ποστάλ αυτές, δεν εξαντλούνται στην επιφάνειά τους, κάρη στην παραπληροκλήτεια του «Λυγκέ», στο αντισηματικό κούμπρο του, στο τεράστιο γλωσσικό άνυσμά του, στην κριτική του επιμονή, στο αφηγηματικό του ύφος. Ο Ροΐδης, το έζησαμε, είναι έξοχος στιλίστας. Αλλά ποτέ του δεν υιοθέτησε κάποιο δόγμα του είδους «η λέξη για τη λέξη, η αφήγηση για την αφήγηση».